

Makalenin Geliş Tarihi: 23 Nisan 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 11 Haziran 2020

DEĞİRMEN TEPE VE CAFERHÖYÜK FAUNAL ÇALIŞMALARI FAUNAL STUDIES ON DEĞİRMEN TEPE AND CAFERHÖYÜK

Fatih Kerim Ertaş*
Fadime Suata Alpaslan**

Öz

Karakaya baraj gölü inşaatı sırasında, Malatya iline bağlı Değirmen Tepe ve Cafer Höyükte kurtarma kazıları başlatılmıştır. Malatya ili, Battalgazi ilçesinde yer alan Değirmen Tepe kazısı Prof. Dr. Ufuk Esin ve ekip arkadaşları tarafından 1978 -1987 yılları arasında yapılmıştır. Değirmen Tepe Höyük kazı çalışmaları sürecinde, Orta Çağ'dan başlayarak, Roma, Bizans, Demir - Tunç Çağı ve Kalkolitik (Obeyd evresi) dönemlerine ait tarihi eserler gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu arkeolojik eserler yanında çok sayıda karasal hayvanlara ait kemik parçaları ve dişler bulunmuştur.

Malatya ilinin 40 km Kuzeydoğusunda yer alan Cafer Höyük kazıları ise; 1979-1986 yılları arasında Prof. Dr. Jacques Cauvin ve ekip arkadaşları tarafından yürütülmüştür. Höyükte, Neolitik dönem baskındır. Bu döneme ait tarım aletleri ve Bizans dönemine ait iskeletler kazılar esnasında yüzeye çıkarılmıştır. Araştırma malzemesini, Değirmen Tepe ve Cafer Höyük kazıları sırasında ortaya çıkarılan büyük karasal hayvanlara ait kemik parçaları ve dişler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, karasal hayvanların dişleri paleontolojik açıdan incelenmiştir. Eski dönemlerde yaşamış bu karasal hayvanların sistematik olarak dahil oldukları gruplar sıralanarak tanımlanmıştır. Beslenme şekilleri göz önüne alınarak yaşama ortamları hakkında yorumlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Değirmen Tepe - Cafer Höyük, Taksonomi, Paleontoloji, Ortam.*

Abstract

During the construction of the Karakaya dam lake, rescue excavations were initiated in Değirmen Tepe and Cafer Höyük in the province of Malatya. Değirmen Tepe

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji, ORCID: 0000-0003-1031-6204.

** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-0735-7331.

excavation in Battalgazi district of Malatya province. Dr. It was built between 1978 and 1987 by Ufuk Esin and his teammates. Değirmen-tepe Höyük, starting from the Middle Ages; Historical artifacts belonging to the Roman, Byzantine, Iron - Bronze Age and Chalcolithic (Obeyd period) period were unearthed. In addition to these archaeological artifacts, bone fragments and teeth belonging to many terrestrial animals were found. Cafer Höyük excavations, located 40 km northeast of Malatya province, are; Professor between 1979-1986. Dr. It was conducted by Jacques Cauvin and his teammates. The Neolithic period is dominant in the mound. Agricultural tools and skeletons belonging to the Byzantine period were brought to the surface during excavations. The research material consists of bone fragments and teeth belonging to large terrestrial animals unearthed during the excavations of Değirmen-tepe and Cafer Höyük. Within the scope of the study, the teeth of terrestrial animals were examined paleontologically. The groups that these terrestrial animals that lived in ancient times were systematically included in were identified and listed. Comments have been made about living environments by taking into consideration their diet.

Keywords: *Değirmen-tepe -Cafer Höyük, Taxonomy, Paleontology, Environment.*

Giriş

Karakaya Barajı, Diyarbakır ili Çüngüş ilçesi sınırları içinde, Fırat Nehri üzerinde, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bir parçası olarak elektrik enerjisi üretimi amacıyla 1976-1987 yılları arasında inşa edilmiştir (Fotoğraf 1). Barajın yapılmasıyla birlikte birçok köy boşaltılmıştır. Baraj inşaatı sırasında baraj gölü oluşumu başlayınca bölge sular altında kalacağından dolayı, 1979-1986 yılları arasında bölgede bulunan Değirmen-tepe Höyük, Cafer Höyük, Pirot Höyük, Köşkerbaba Höyük ve İmamoğlu Höyüklerinde Kurtarma kazıları başlatılmıştır (Esin ve Harmankaya, 1985; 55)

Fotoğraf 1. Karakaya Barajının Günümüzdeki Görüntüsü (<https://mapio.net/pic/p-2687272/>).

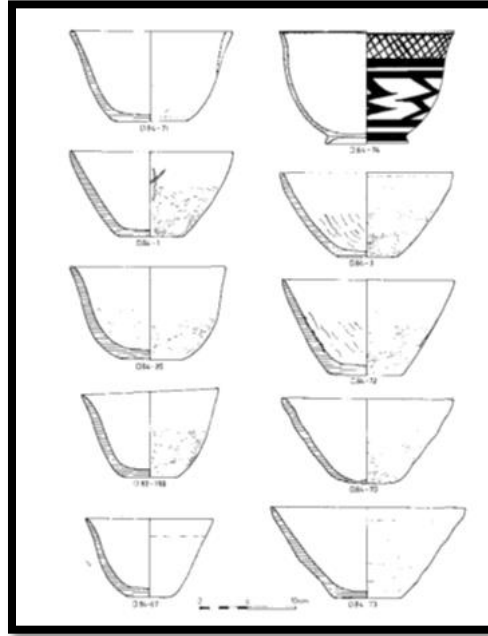

Malatya ili Battalgazi İlçesi'ne bağlı Adagören Köyünün kuzeyinde yer alan Değirmen-tepe Höyük, bir Kalkolitik dönem yerleşim alanıdır. 1978-1987 yılları arasında Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında yapılan kazılarda tekli, ikili ve üçlü küp mezarlar, kerpiç sanduka mezarlar, toprak mezarlar bulunmuştur. Değirmen-tepe Höyükte, hayvan motifli mühür

baskılar ve kaplar, insan figürlü kulp baskıları ve çanak-çömlek gibi Obeyd kültürünü (MÖ 5900 - 4300) yansıtan buluntular gün yüzüne çıkarılmıştır (Şekil 1; Esin ve Harmankaya, 1985; 61-62).

Cafer Höyük, Malatya ilinin 40 km kadar kuzeydoğusunda Değirmendere kıyısında yer alır. Kazı çalışmaları, 1979-1986 yılları arasında Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi (CNRS) tarafından Prof. Dr. Jacques Cauvin başkanlığında yapılmıştır. Cafer Höyük'ün uyarlanmış radyoaktif yaşı MÖ 8.450 - 7.180 olarak tarihlendirilir (Cauvin, 1983; 65-66). Cafer Höyük'te Neolitik dönem baskındır. Kazılarda; orak, kazıyıcı, çapa gibi tarım aletleri ve Bizans dönemine ait mezarlarda ise iskeletlerin yanında demir, bronz, cam gibi nesnelere yapılmış kolyeler, küpeler, bilezikler ve yüzüklerde bulunmuştur (Cauvin, 1983: 65-66).

Şekil 1. Kalkolitik Obeyd evresine ait çeşitli kaplar (Esin ve Harmankaya, 1985; 79).

Çalışma materyalini Değirmen Tepe Höyük ve Cafer Höyük kazılarında çıkarılan memeli gruplarına ait dişler ve iskelet parçaları oluşturmaktadır. Cafer Höyük kazılarında 11 hayvana ait toplam 132 adet diş ve bu hayvanlara ait iskelet kalıntıları, Değirmen Tepe Höyük kazılarında ise 47 hayvana ait toplam 569 adet diş (yanak dişleri / molarlar) ve iskelet kalıntıları yüzeye çıkarılmıştır. Bu çalışma kapsamında, hayvan kemikleri ve dişleri taksonomik açıdan incelenerek Artiodactyla, Perissodactyla ve Proboscidea takımları tanımlanmıştır. Cins ve tür tanımlamasına gidilmemiştir. Odontolojik özellikleri bakımından da değerlendirilen bu memeli takımlarının, beslenme ve yaşam şekilleri göz önünde bulundurularak habitatları hakkında yorum analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Dişler iskeletin dış çevre ile doğrudan temasının bir parçasıdır. Birçok kara memelisi ve insanın da içinde bulunduğu canlı gruplarının çevreye uyumu ve yaşam tarzı hakkında önemli bilgiler sunar. Dişler sert ve dayanıklı yapıları sebebiyle, ölüm sonrasında vücudun diğer kısımlarına oranla daha dirençli ve sağlam bir yapı sergiler (Bıçak ve Suata Alpaslan, 2015; 33). Memeli gruplarında dişler, canlının beslenme diyetine göre odontolojik olarak farklı özellikler gösterirler. Farklı memeli gruplarında dişler oldukça ayırtman olup, yaşayan ve fosil memelilerin belirlenmesinde temel araçları oluştururlar. Memelilerde; incisiveler, canin, premolerler ve molerler olmak üzere dört temel diş çeşidi görülür. Genellikle ağzın ön kısmındaki incisiveler kesme ve kırpma, caninler delme ve tutma, premoler ve molerler yiyeceği ezme ve öğütme için kullanılır.

Perissodactyl ve Artiodactyl takımını oluşturan memeli gruplarının birçoğu herbivor diyete sahiptirler. Bu takımın üyeleri çoğunlukla bitkiyle beslenirler ve genellikle caninlerini (köpek dişlerini) kaybetmişler ya da küçülmüşlerdir. Bitkisel maddeyi ezme ve öğütme için yanak dişleri geniş ve oldukça yassıdır. Otçul diyete doğru yönelmiş memelilerde sert hücre duvarlarını kırmak için yanak dişleri genellikle hypsodont (yüksek taçlı) ve köksüzdür.

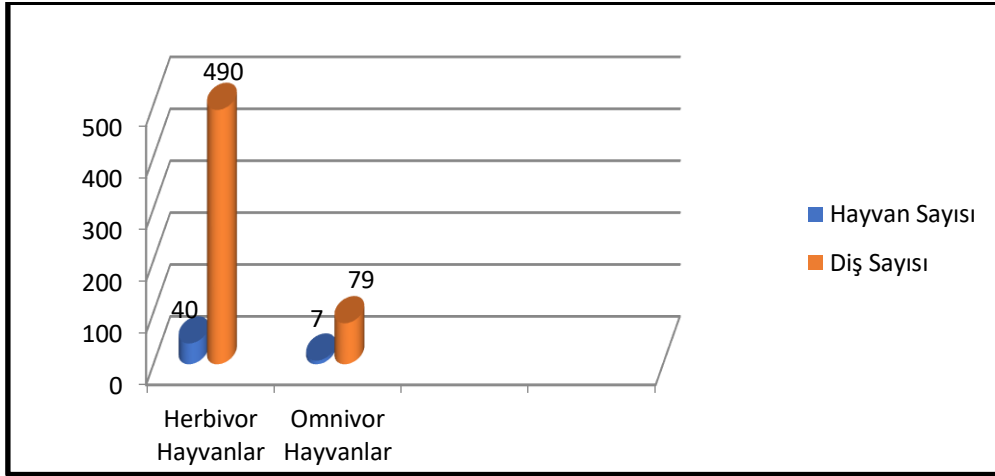
Bitki materyalinin aşındırıcı etkisi dişleri çabuk aşındırır yani taşlar ne kadar yüksek olursa o kadar uzun süre kullanılırlar. Occlusal yüzey (dişin çiğneme yüzeyi) düzgün olmayan bir şekilde aşınır. Perissodactyl takımına ait üyelerde tüberküller sırtlar halinde birleşmiştir. Bu uzamış sırtlara loph, bu tür dişlere ise lophodont dişler denir. Sırtlar bitki materyalinin öğütülmesi için aşındırıcı yüzeyler oluştururlar. Artiodactyllerde tüberküller hilal şekilli olup selenodont dişleri karakterize ederler (Suata Alpaslan, 2019; 219).

Değirmentepe Höyük Kazısında Ortaya Çıkarılan Hayvan Kemikleri

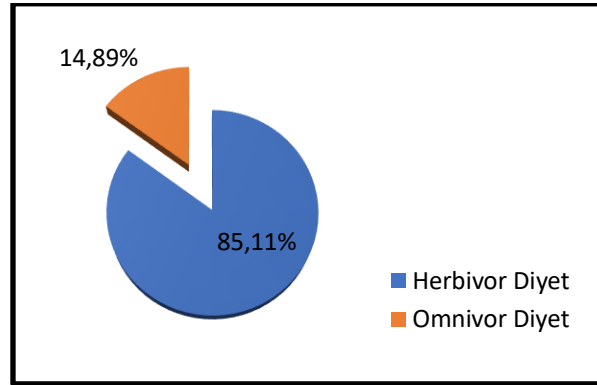
Değirmentepe Höyük kurtarma kazısı esnasında Neolitik Çağdan Kalkolitik Çağa kadar uzanan dönemlere ait (Obeyd dönemi) çeşitli tarihi eserler gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu tarihi eserlerin yanında Obeyd kültürü (MÖ 5900 - 4300) döneminden hayvan kemikleri de bulunmuştur. Hayvan kemikleri üzerinde ilk incelemelerde evcil köpekle birlikte en çok koyun ve keçi kemiklerine rastlandığı literatürde rapor edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 1985; 65). Değirmentepe Höyük 47 hayvana ait 569 diş ile temsil edilir.

Değirmentepe Höyükte bulunan hayvan iskeleti kalıntıları ve odontolojik diş özellikleri incelendiğinde, bu hayvanlardan tamamının (47'si) taksonomik olarak Artiodactyla takımına ait olduğu saptanmıştır. Artiodactyla takımı, toynaklı memelilerin "çift-toynaklı" ungulatlar grubunda yer alır ve çatal toynaklılardır. Büyük bir çoğunluğu herbivordur, ancak az da olsa bir kısmı omnivor diyete sahiptir. Değirmentepe Höyük Artiodactyla buluntularından 40 hayvan (490 moler diş) herbivor (%85,1), kalan 7 hayvan (79 moler diş) ise omnivor (%14,89) beslenme şekline sahiptir (Grafik 1 ve 2; Fotoğraf 2 ve 3).

Grafik 1. Değirmen Tepe Höyük herbivor ve omnivor diyetle sahip Artiodactyla takımındaki toplam diş ve hayvan sayılarının grafiksel gösterimi.

Grafik 2. Değirmen Tepe Höyük herbivor ve omnivor diyetle sahip Artiodactyla takımının yüzde dağılım grafiği.

Fotoğraf 2. Değirmen Tepe Höyük omnivor diyetle sahip D84-161-III-V-a.k-14-2 nolu örneğe ait molar bir dişin görünümü.

Fotoğraf 3. Değirmentepe Höyük herbivor diyete sahip D79-15J-I-V-AE-76-1 nolu örneğe ait üst çene dişlerinin görünümü.

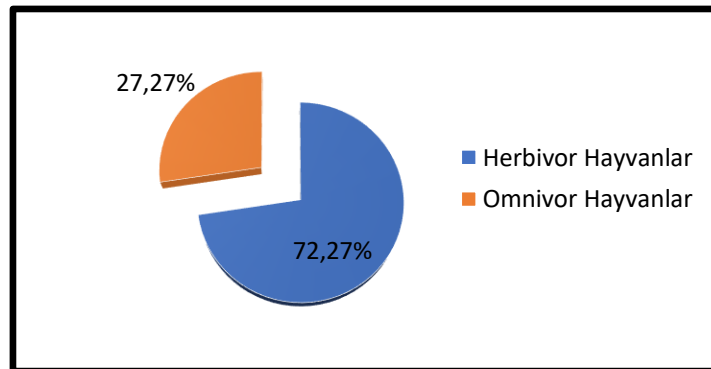

Cafer Höyük Kazısında Ortaya Çıkarılan Hayvan Kemikleri

Cafer Höyük Neolitik dönemden Bizans dönemine kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Cafer Höyük'ün uyarlanmış radyoaktif yaşı MÖ 8.450 - 7.180 olarak rapor edilmiştir (Cauvin, 1983; 65-66).

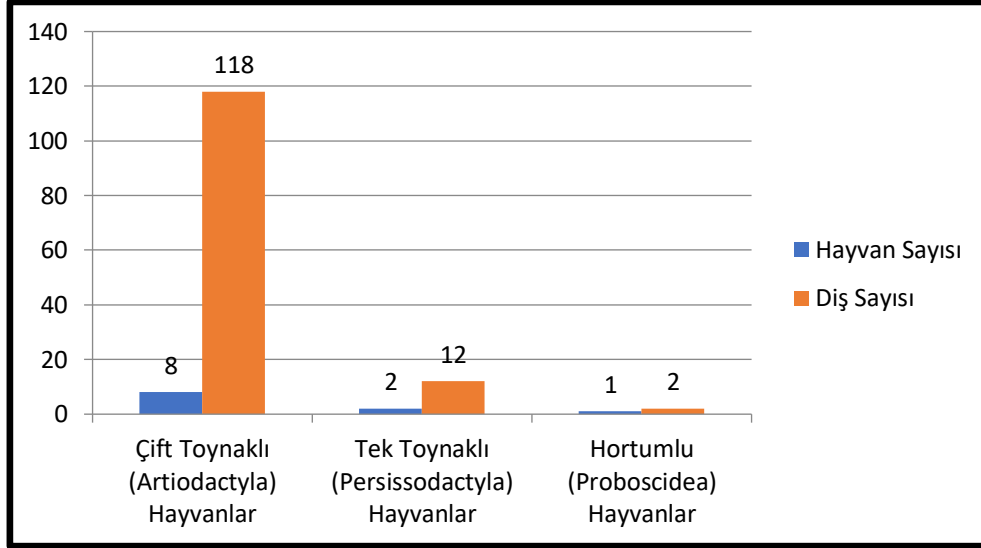
Cafer Höyük kazıları esnasında toplam 11 hayvana ait kemik parçaları ve 132 tane diş (yanak dişleri / molarlar) gün yüzüne çıkarılmıştır. Cafer Höyük buluntularından 8 hayvan (%72,72) herbivor kalan 3 hayvan ise (%27,27) omnivor beslenme şekline sahiptir (Grafik 3).

Grafik 3. Cafer Höyükte herbivor ve omnivor diyete sahip Artiodactyla, Perissodactyla ve Proboscidea takımlarının yüzde dağılım grafiği.

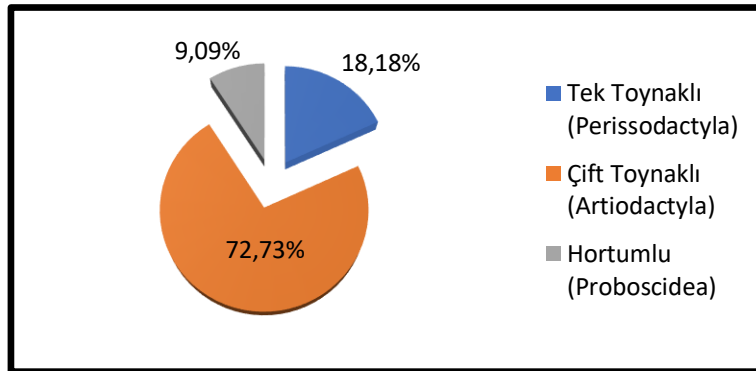

Cafer Höyük hayvan kalıntıları; 8'i (118 molar diş) Artiodactyla (% 72,73), 2'si (12 molar diş) Perissodactyla (% 18,18) ve kalan 1'i ise (2 molar diş) Proboscidea (% 9,09) takımlarından oluşmaktadır (Grafik 4 ve 5, Fotoğraf 4 - 7). Cafer Höyük takımlarına ait molar dişlerinin çiğneme yüzeyleri incelendiğinde herbivor diyetin baskın olduğu gözlenmiştir.

Grafik 4. Cafer Höyük Artiodactyla, Perissodactyla ve Proboscidea takımlarına ait toplam diş ve hayvan sayılarının grafiksel gösterimi.

Grafik 5. Cafer Höyükte Bulunan Hayvanların Takımlara Göre Yüzdelerle Dağılımı

Fotoğraf 4. Cafer Höyük herbivor diyetine sahip C.80-17F-74-1-18-2 nolu örneğe ait (Artiodactyla) molar bir dişin görünümü.

Fotoğraf 5. Cafer Höyük herbivor diyete sahip C-85-16G-I-X-ag-2--2 nolu örneğe ait (Perissodactyla) molar bir dişin görünümü.

Fotoğraf 6. Cafer Höyük omnivor diyete sahip C-20.05.82-MH-46-A3-1 nolu örneğe ait (Artiodactyla) molar bir dişin görünümü.

Fotoğraf 7. Cafer Höyük herbivor diyete sahip D79-18F-3-1 nolu örneğe ait (Proboscidea) molar bir dişin görünümü.

Sonuç

Karakaya Barajı, Diyarbakır ili Çüngüş ilçesi sınırları içerisinde, Fırat Nehri üzerine, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bir parçası olarak elektrik enerjisi üretimi amacıyla 1976-1987 yılları arasında inşa edilmiştir. Baraj inşaatı sırasında bölge sular altında kalacağından dolayı Anadolu'nun ilk yerleşim alanları arasında yer alan bu bölgede 1979-1986 yılları arasında kurtarma kazıları yapılmıştır.

Malatya İli Karakaya barajı kurtarma kazıları kapsamında gerçekleştirilen kazılar Değirmentepe ve Cafer Höyük'ten oluşmaktadır. Değirmentepe Höyük Doğu Anadolu'da ilk yerleşim merkezlerinden birisidir. Değirmentepe ve Cafer Höyük kazı çalışmaları esnasında yüzeye çıkarılan büyük karasal hayvanlara ait kemik parçaları ve dişleri çalışma materyallerini oluşturmaktadır. Bu çalışma ile karasal memeli gruplarına ait dişler paleontolojik açıdan incelenerek; Artiodactyla, Perissodactyla ve Proboscidea takımları tanımlanmıştır. Cafer Höyük buluntuları (11 adet hayvana ait toplam 132 adet diş kalıntılarında) Artiodactyla, Perissodactyla ve Proboscidea takımından, Değirmentepe Höyük buluntuları ise (47 adet hayvana ait, toplam 569 adet diş kalıntılarında) sadece Artiodactyla takımından oluşur. Cafer Höyükte bulunan hayvan kemiklerinin 8'i; 118 diş ve çene ile çift toynaklı (Artiodactyla), 2'si 12 diş ve çene ile tek toynaklı (Perissodactyla) ve 1'i ise 2 adet alt çene dişleri ile hortumlular (Proboscidea) takımına aittir.

Cafer Höyük Proboscidean örneği üzerinde yapılan sistematik çalışmalar sonucunda, bu örneğin Asya fili (*Elephas maximus*) türü ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu çalışma kapsamında ve yukarıdaki veriler ışığında Anadolu'da günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce Asya fillerinin (*Elephas maximus*) var olduğu ve yaşadığı anlaşılmaktadır (Suata Alpaslan ve Ertaş, 2019; 47).

Cafer Höyük ve Değirmentepe'de bulunan hayvan iskeletlerine ait dişler beslenme çeşitliliği açısından incelendiğinde; %82,76 oranında herbivor diyete, %17,24 oranında ise omnivor diyete sahip olduğu tespit edilmiştir. Takım bazında dişler incelendiğinde araştırma alanında Artiodactyller %94,83, Perissodactyller %3,44 ve Proboscidea'lar %1,72 oranında temsil edilmektedir. Bu oranlara bakıldığında takımın üyeleri çoğunlukla herbivor diyete sahiptir yani bitkiyle beslenirler. Bitkisel maddeyi ezmek ve öğütmek için yanak dişleri geniş ve oldukça yassıdır. Artiodactyller, Perissodactyller ve Proboscidealar büyük karasal memelilerdir. Bunların bir çoğu açık habitatları tercih etseler de, az bir bölümü ise su kıyıları dahil olmak üzere tüm habitatlarda bulunabilirler. Ortam bakımından ise ormanlık ve uzun yoğun bitki örtüsüne sahip otlak alanları tercih ettikleri söylenebilir.

Kaynakça

- BIÇAK, Saadet, SUATA ALPASLAN, Fadime; “Zeytinli Ada İskelet Topluluğunun Diş ve Çene Patolojisi Açısından İncelenmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 36/5, 2015, s. 32-46.
- CAUVİN, Jacques; “1982 Cafer Höyük Kazı Raporu”, V. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1983 İstanbul, s. 65-66.
- ESİN, Ufuk, HARMANKAYA, Savaş; “1984 Değirmentepe Kurtarma Kazı Raporu”, VII Kazı Sonuçları Toplantısı, 1985 Ankara, s. 53-87.
- SUATA ALPASLAN, Fadime, ERTAŞ, Fatih Kerim; “Cafer Höyük Proboscidea Fosilinin Taksonomik İncelemesi”, 3. Uluslararası Sanat, Estetik Sempozyumu ve Sergisi, 4-6 Nisan Gaziantep Üniversitesi, 2019 Gaziantep, s. 38-48.
- SUATA ALPASLAN, Fadime; “Perissodactyl ve Artiodactyl Takımlarının Odontolojik Özellikleri”, Atlas 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-30 Haziran, 2019 Sivas, s. 219-225.
- <https://mapio.net/pic/p-2687272/> E.R.: 21.04. 2020, 01:35.